

**MEZIOBOROVÁ DIFERENCIACE PRODUKTIVITY PRÁCE
V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU A JEJÍ VLIV NA
KONKURENCESCHOPNOST
INTERSUBSECTORAL DIFFERENTIATION OF LABOUR
PRODUCTIVITY IN FOOD INDUSTRY AND ITS IMPACT ON
COMPETITIVENESS**

SADÍLEK Tomáš, (ČR)

ABSTRACT

This article is focused on comparison of labour productivity in food industry and its subsectors in the EU-15 and in the Czech Republic and its impact on the ability to compete within the frame of individual sectors. The main goal is to describe differences in development of labour productivity between member countries of the EU-15 and Czech Republic with the main stress on intersubsectoral differentiations and its impact on competitiveness in these subsectors. The analyze is made separately for EU-15 and the Czech Republic followed by final comparison of differences.

From that analyze is resulting that while some subsectors reached great performance improvements and are comparable to EU-15, the development in labour productivity in another subsectors was slow, what is one of the indicators of insufficient usage of production sources with relevant impact on competitiveness.

KEY WORDS

food industry, labour productivity, NACE, intersubsectoral differentiation, the EU-15, competitiveness

ÚVOD

V tržní struktuře potravinářského průmyslu v evropských zemích i ve světě dochází v posledních letech k výrazným změnám. Jsme svědky výrazné konsolidace v rámci podnikových struktur a snižování počtu subjektů podnikajících v potravinářském průmyslu. Významným faktorem ovlivňujícím vývoj celého sektoru výroby potravin a jejich distribuce jsou výsledky jednání WTO směřující k liberalizaci agrárních trhů i reforma Společné zemědělské politiky EU, provázené snižováním cen zemědělské produkce [1]. Dalším z typických rysů současného vývoje v odvětví výroby potravin a nápojů je zvyšující se důraz na původ, kvalitu a zdravotní nezávadnost produktů.

Významným opatřením, které by mělo v příštím období podstatným způsobem ovlivnit možnosti dalšího rozvoje tohoto odvětví z hlediska růstu konkurenceschopnosti, bylo přijetí „Koncepce potravinářství ČR pro období po vstupu do EU (2004-2013)“ na úrovni vlády ČR (říjen 2004). Tato koncepce je současně úzce spojena s převzetím potravinové politiky EU, která vytyčila za hlavní prioritu bezpečnost potravin, ale řeší i perspektivy odvětví z pohledu národních cílů. Vedle bezpečnosti potravin, jejíž strategii vláda také přijala, jsou dalšími prioritami – jejich dostatečná nabídka v sortimentu a množství a současně i aktivní ovlivňování spotřebitelů ve smyslu zásad správné výživy [7]. Uplatnění produkce na trhu bude vyžadovat i širší marketingové aktivity. Koncepční záměry také počítají s ochranou životního prostředí při výrobě potravin. Z odvětvových cílů vycházejí i koncepce výrobních oborů, v nichž jde převážně o vyšší stupeň zpracování (zhodnocení) domácí zemědělské produkce.

CÍL A METODIKA

Cílem příspěvku je charakterizovat rozdíly v postavení jednotlivých oborů potravinářského průmyslu z hlediska produktivity práce v členských zemích EU-15 a České republiky. Hodnocení jednotlivých oborů, které jsou součástí potravinářského průmyslu, využívá členění dle odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ), která je jednou ze základních ekonomických klasifikací.

Jde o následující výrobní obory, resp. jejich skupiny podle OKEČ:

- 15.1 – výroba, zpracování a konzervování masa a masných výrobků;
- 15.2 – zpracování a konzervování ryb a rybích výrobků;
- 15.3 – zpracování a konzervování ovoce, zeleniny a brambor;
- 15.4 – výroba rostlinných a živočišných olejů a tuků;
- 15.5 – zpracování mléka, výroba mlékárenských výrobků a zmrzliny;
- 15.6 – výroba mlýnských a škrobárenských výrobků;
- 15.7 – výroba krmiv;
- 15.8 – výroba ostatních potravinářských výrobků;
- 15.9 – výroba nápojů.

Vstupní údaje států EU-15 byly získány z databáze Structural business statistics Evropského statistického úřadu, zpracovávající data za podniky (organizační jednotky) s 20-ti a více zaměstnanci. Údaje za Českou republiku byly čerpány z Panorama potravinářského průmyslu MPO ČR. Porovnávají jsou údaje v letech 1993 a 2003 pro EU-15 a 1994 a 2003 pro Českou republiku. V zájmu vyšší vypovídací schopnosti komparace jsou údaje, přepočteny na hodnoty v EUR podle kurzu ČNB na konci daného kalendářního roku (1993-33,579 Kč/Euro a 2003-32,405 Kč/Euro).

VÝSLEDKY

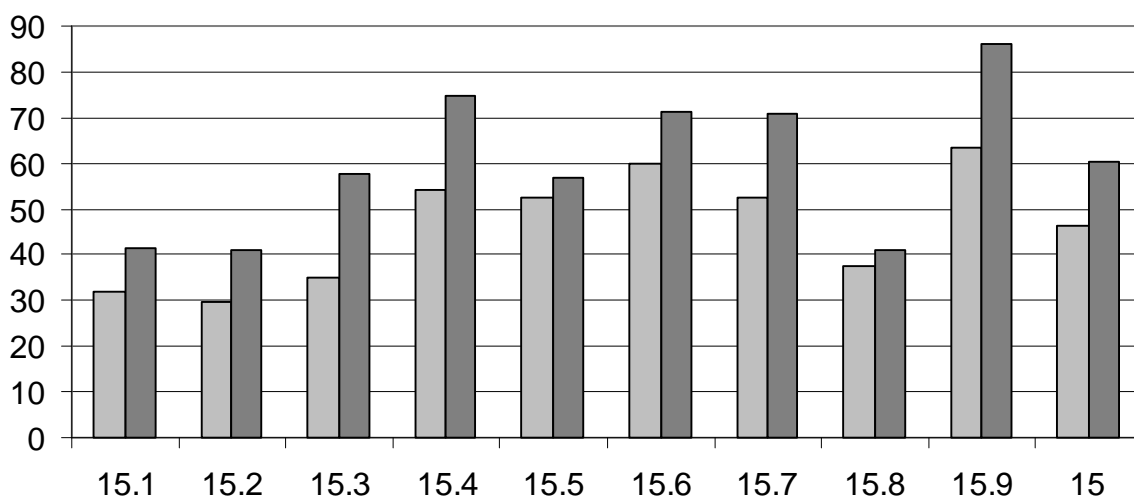
Výroba potravinářských výrobků a nápojů je druhým největším zpracovatelským oborem v ekonomice EU-15. Z hlediska podnikatelské základny existuje vysoká míra diversifikace. Na jedné straně stojí malé a střední, často rodinné podniky, které se soustřeďují převážně na regionální trhy, zaměřují svoji výrobu podle místních spotřebitelských preferencí a často se zabývají výrobou specialit. Na druhé straně stojí silné, zpravidla nadnárodní korporace působící na globálních trzích s vlastními světovými značkami a širokou strukturou produktů. Jako takový má zemědělsko – potravinářský sektor klíčovou roli v rozvoji a podpoře průmyslových aktivit ve venkovských oblastech.

Produktivita práce v potravinářském průmyslu v EU-15

Z hlediska významnosti oborů měla na produkci celého potravinářského průmyslu EU-15 v roce 2003 největší podíl skupina oborů zahrnovaných do skupiny ostatních potravinářských výrobků (25 %), dále masný průmysl (20 %) a výroba nápojů (16 %). Hodnota potravinářské produkce dosahovala 627 mld.EUR.

Při porovnání struktury nákladů s ostatními odvětvími zpracovatelského průmyslu se jako určitá konkurenční výhoda potravinářství jeví nižší mzdové náklady, které jsou až o 20% nižší než činí průměr celého zpracovatelského průmyslu. Proto i srovnání poměrů přidané hodnoty k mzdovým nákladům vyznívá pro potravinářský průmysl lépe. Nejvyšší mzdy jsou vypláceny v oboru výroby nápojů, ve zpracování ovoce a zeleniny a ve výrobě olejů a tuků.

Obr. č. 1: Přidaná hodnota na 1 pracovníka v oborech potravinářského průmyslu v EU-15 v letech 1993 a 2004 v tis. EUR

Zdroj: EUROSTAT, Structural business statistics

Porovnáme-li produktivitu práce podle dosahované přidané hodnoty na pracovníka potravinářského odvětví v posledním desetiletí, došlo k jejímu růstu ze 46,2 tis.EUR na zaměstnance v roce 1993 na 60,1 tis.EUR na zaměstnance v roce 2003. Jak dokumentuje obr. č.1 u všech oborů potravinářského průmyslu došlo ve sledovaném období k růstu produktivity práce, ovšem s výraznou diferenciací.

Nejvyššího růstu dosáhl obor zpracování ovoce a zeleniny, ve kterém se produktivita zvýšila o 39 % a obory zpracování masa a výroby tuků se zvýšením o 39 % resp. 38 %. Naopak nejmenší nárůst produktivity byl zaznamenán u firem působících v oborech zpracování mléka a ostatních potravinářských výrobků 9 %. Průměr celého odvětví vzrostl o 30 % (roční růst o 2,7 %).

V roce 2003 dosáhly největší produktivity práce podniky oboru výroby nápojů s částkou 86,2 tis.EUR na zaměstnance, výroba mlýnských a škrobářenských výrobků s 71,1 tis.EUR a obor výroby krmiv a tuků s produktivitou 70,5 tis.EUR na zaměstnance.

Nejnižší produktivity práce bylo v roce 2003 dosaženo ve výrobě ostatních potravinářských výrobků (41 tis EUR), zpracování masa a zpracování ryb (41,2 a 41,4 tis.EUR).

Zajímavé údaje podává také srovnání podílu přidané hodnoty vytvořené podle velikosti podniků. Velké podniky (nad 250 zaměstnanců) zaujmají největší podíl na tvorbě přidané hodnoty ve výrobě mléka (67%) a ve výrobě nápojů (65%). Na druhé straně je největší podíl malých a středních firem v oborech zpracování ryb (62%), výrobě krmiv (60%) a zpracování masa (54%).

Produktivita práce v potravinářském průmyslu v České republice

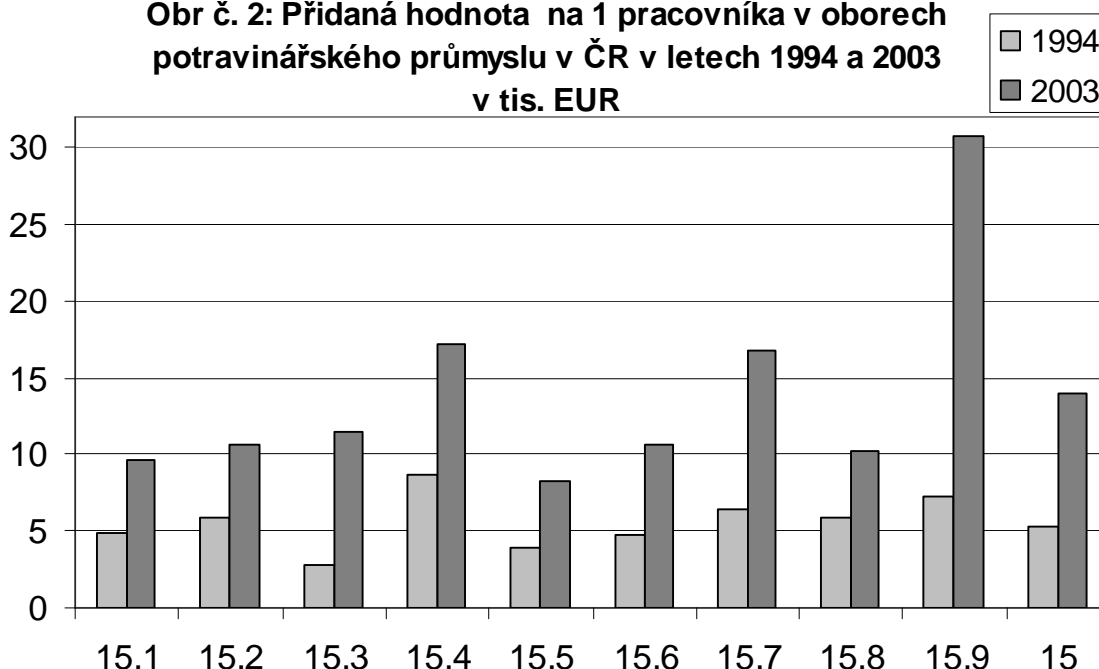
Na celkové produkci potravinářského průmyslu má v ČR největší podíl skupina oborů ostatních potravinářských výrobků s podílem 24 % , masný průmysl (22 %) a výroba nápojů (21 %). V roce 2003 byla hodnota celkové produkce vytvořené potravinářským průmyslem 275 mld. Kč (8,5 mld.EUR). V České republice existuje z pohledu úrovně dosažené přidané hodnoty na pracovníka v potravinářském průmyslu výraznější mezioborová diferenciacie než v EU-15. Jak dokumentuje obr. č.2, u všech potravinářských oborů rovněž došlo mezi

sledovanými lety ke zvýšení vytvořené přidané hodnoty na pracovníka s výraznějšími rozdíly v nárůstu produktivity práce u jednotlivých oborů a s tím spojeným zvyšováním rozdílů v ekonomické úrovni mezi jednotlivými obory.

V roce 2003 dosahovala produktivita práce vytvořená v potravinářském průmyslu v ČR 14 tis.EUR na pracovníka. Výrazně nad průměrem se pohybuje obor výroby nápojů s 30,7 tis.EUR na zaměstnance v oboru. Mezi další obory které vykazovaly nadprůměrné údaje patří výroba olejů a tuků s produktivitou 17,2 tis.EUR a výroba krmiv s produktivitou práce 16,8 tis.EUR na zaměstnance.

Mírně pod průměrem odvětví se v roce 2003 nacházeli podniky působící v oborech zpracování masa, zpracování ryb a rybích výrobků, zpracování a konzervování ovoce, zeleniny a brambor, ve výrobě mlýnských a škrobářských výrobků a ve skupině oborů ostatních potravinářských výrobků. Rozdíly v úrovni i změně mezi roky 1994 až 2003 jsou zřejmé. Nejnižší přidané hodnoty v roce 2003 bylo dosaženo v mlékárenském průmyslu, kde dosáhla produktivita 8,2 tis.EUR na zaměstnance.

Obr. č. 2: Přidaná hodnota na 1 pracovníka v oborech potravinářského průmyslu v ČR v letech 1994 a 2003
v tis. EUR

Zdroj: MZE ČR, VÚZE Panorama potravinářského průmyslu 2004, přepočítal autor

Nejvyššího nárůstu produktivity práce dosáhly obory výroby nápojů a obor zpracování ovoce a zeleniny. V těchto oborech ve sledovaném období vzrostla produktivita práce téměř čtyřikrát. Naopak nejmenšího nárůstu dosáhly obory výroby ostatních potravinářských výrobků a zpracování ryb, ve kterých činil nárůst ve sledovaném období asi jen 165%.

DISKUSE

Z uvedených údajů je patrné, že nejvyšší produktivity práce je v EU-15 i v ČR dosahováno ve stejných oborech (15.9-výroba nápojů, 15.4-výroba olejů a 15.7-výroba krmiv) a naopak nejnižší hodnoty jsou vykazovány v oboru 15.1-zpracování masa.

Z analýzy vývoje během sledovaného období rovněž vyplývá, že mezi obory které dosáhly nejvyššího růstu patří shodně stejné dva obory (15.9-výroba nápojů a 15.3-zpracování ovoce a zeleniny). U obou oborů je charakteristický vysoký podíl druhé fáze zpracování a tedy i větší možnost zvyšování i realizace přidané hodnoty.

Z meziorového srovnání produktivity práce potravinářského průmyslu ve státech EU-15 a

ČR jsou však patrné i značné rozdíly. Zatímco výroba nápojů vykazuje v obou ekonomikách shodně nejlepších výsledků, odstup ostatních oborů není v EU-15 tak výrazný jako je tomu v podmínkách ČR. Dosahovaná úroveň produktivity práce měřené vyšší přidané hodnoty na pracovníka, je v některých oborech až třiapůlkrát nižší. Mezioborová ekonomická diferenciaci je v ČR mnohem výraznější.

Ze získaných dat lze také odvodit, že mezi obory s největší produktivitou práce patří v EU-15 ty, ve kterých podíl na přidané hodnotě vytvořený velkými podniky přesahuje 50%. Jedinou výjimkou je obor výroby krmiv.

ZÁVĚR

Z dosavadních analytických prací a dílčích komparací vyplývá, že existují určité odlišnosti ve vývoji a postavení jednotlivých oborů potravinářského průmyslu v ČR a ve "starých" členských zemích EU. Charakteristiky se shodují v tom, že nejsilnější postavení mají ty obory, ve kterých je vytvářena vysoká přidaná hodnota, výrobky nejsou homogenní, jsou rozlišeny značkami, které jsou podporovány agresivním marketingem a mají silné postavení na trhu. Zpracovatelům je tak umožněno dosahovat vyšších příjmů a ty použít na rozvoj technologií výroby a inovací ve výrobě i v nabízeném sortimentu a díky tomu dosahovat vyšší produktivity práce.

Současně se potvrzují určité odlišnosti ve sledovaném období. Potravinářské firmy v ČR dokázaly v posledním desetiletí sice výrazněji zvýšit produktivitu práce oproti výchozímu stavu, nicméně v průměru nedosahují až na výjimky srovnatelné produktivity práce se západními konkurenty. Výraznou roli zde hraje nedokončená restrukturalizace a konsolidace ve většině oborů, změny ve vlastnictví firem a často ne zcela jasná koncepce dalšího rozvoje, který by vytvořil podmínky pro úspěšné zapojení těchto článků potravinových řetězců v rozhodujících vertikálách evropského a světového agrobiznisu.

SOUHRN

Příspěvek se zabývá srovnáním produktivity práce v jednotlivých oborech potravinářského průmyslu vybraných členských zemí Evropské unie a České republiky a jejím vlivem na konkurenceschopnost v rámci jednotlivých odvětví potravinářství. Jeho cílem je charakterizovat rozdíly ve vývoji a úrovni produktivity práce jednotlivých oborů potravinářského průmyslu zemí EU-15 a v ČR a tím i v předpokladech jejich konkurenceschopnosti. Analýza je provedena odděleně za EU-15 a za Českou republiku. Z výsledků vyplývá, že zatímco některé obory dosáhly v době transformace naší ekonomiky výrazného zlepšení produktivity práce a tím i zvýšení konkurenceschopnosti produkce porovnatelné s většinou firem EU-15, tak v jiných oborech nebyl zaznamenán výraznější růst tohoto ukazatele, což je jedním z indikátorů nedostatečného využití výrobních faktorů a nízké úrovně konkurenceschopnosti.

Příspěvek byl zpracován v rámci Výzkumného záměru PEF MZLU MSM 6215648904 Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách integrovaného agrárního trhu jako součást řešení Tématického směru 04 Vývojové tendence agrobiznisu, formování segmentovaných trhů v rámci komoditních řetězců a potravinových sítí v procesech integrace a globalizace a změny agrární politiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

potravinářský průmysl, produktivita práce, OKEČ, mezioborová diferenciaci, EU-15, konkurenceschopnost

LITERATURA

1. BEČVÁŘOVÁ, V. Integration in Agribusiness and Policy Implications. In. "European Integration: Local and Global Consequences" Sborník z mezinárodní vědecké konference, MZLU Brno, září 2004 Conference Proceedings ISBN 80-7355-023-7
2. BEČVÁŘOVÁ, V.: The changes of the agribusiness impact on the competitive environment of agricultural enterprises. In. Agricultural Economics 10, Vol. 48. ÚZPI Praha, 2002, ISSN 0139-570X
3. BEČVÁŘOVÁ, V. Zemědělství jako součást světového potravinového hospodářství, In. "Proces evropské integrace v zemědělství – příležitost nebo hrozba? Sborník z mezinárodní vědecké konference, Buchlov, duben 2004, ISBN 80-7157-774-X
4. BEČVÁŘOVÁ, V. Vývoj přidané hodnoty v potravinářském průmyslu jako indikátor specifik formování agrobyznysu v ČR, Sborník z mezinárodní vědecké konference Firma a konkurenční prostředí, MZLU Brno březen 2005, ISBN 80-7302-095-5
5. GREGA L. a kol.: Dílčí zpráva výzkumného grantu NAZV QF 3275, kapitola 2. a 3., Brno 2005
6. Panorama of the European Union, Office for Official Publications of the European Communities, 2003, ISBN 92-894-5736-8
7. Panorama potravinářského průmyslu 2004, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, 2004. Ministerstvo zemědělství ČR, publikace dostupná na <http://www.mze.cz>
8. <http://www.czso.cz> Český statistický úřad
9. <http://epp.eurostat.cec.eu.int> Statistical Office of the European Communities – Eurostat

KONTAKTNÍ ADRESA

Ing. Tomáš Sadílek, Ústav podnikové ekonomiky, Provozně ekonomická fakulta,
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika.
E-mail: xsadilek@node.mendelu.cz

Recenzent: prof. Ing. František Kuzma, PhD.